

К.: Критика, 2005. – 263 с.; 5. Даниленко В. Золота жила української прози / Володимир Даниленко // Вечера на дванадцять персон. – К.: Генеза, 1997. – С. 3-7.; 6. Євкілев В. ПІМ-дискурс у сучасній українській літературі [Електронний ресурс]: Плерома – 1998. – № 3. – Режим доступу до журн.: <http://www.ji.lviv.ua/ji-library/pleroma/gk-ps.htm>; 7. Іздрик Ю. Подвійний Леон. Історія хвороби / Юрій Іздрик. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2000. – 204 с.; 8. Палій О. П. Концепція Центральної Європи як мультикультурного простору в творчості Мілана Кундери / Палій О.П. // Літературознавчі студії: збірник наукових праць. – 2005. – Випуск 12. – С. 372-376.; 9. Федещь Ю. І. Проза Богуміла Грабала в контексті «іронічної іронії»: автореф. дис. На здобуття наук. Ступеня канд. філол. наук: спец. 10.01.03 «Література слов'янських народів» / Ю. І. Федещь. – К., 2005. – 16 с.; 10. Čmejrková S. – Jazyk literatury // Daneš, F. et al.: Český jazyk na přelomu tisíciletí / Čmejrková S. – Praha: Academia, 1999 – S. 114-132.; 11. Chvatík K. Strukturální estetika / Květoslav Chvatík. – Brno: Host, 2001. – 210 s.; 12. Hamaň A. Fikce a imaginace v prózách 90. let // Česká próza 90. let 20. století / Aleš Hamaň. – České Budějovice: JČU, 2002. – S. 20-28.; 13. Hodrová D. a kol. ...na okraji chaosu... Poetika literárního díla 20. století / Daniela Hodrová. – Praha: Torst, 2001. – 865 s.; 14. Kratochvíl J. Obnovení chaosu v české literatuře / Jiří Kratochvíl // Literární noviny. – 1992. – № 47. – S. 5-6.; 15. Machala L. Literární bludiště. Bilance polistopadové prózy / Lubomír Machala. – Praha: Brána, 2001. – 242, [14] s.; 16. Novotný V. Mezi moderností a postmoderností. Úvahy o typologii české prózy z konce tisíciletí / Vladimír Novotný. – Praha: Cherm, 2003. – 191 s.; 17. Novotný V. Ta naše postmoderná česká – kritické vizitky literární současnosti / Vladimír Novotný. – Praha: Protis, 2007. – 188 s.; 18. Teige K. Osвобоzení života a poezie. Studie ze 40 let / Karel Teige. – Praha: Aurora, 1994. – 312 s.; 19. Topol J. Sestra / Jáchym Topol. – Brno: Atlantis, 1994. – 461 s.; 20. V souřadnicích volnosti: Česká literatura devadesátých let dvacátého století v interpretacích / [Petr Hruška, Lubomír Machala, Libor Vodička, Jiří Zizler]. – Praha: Akademia, 2008. – 738 s.

Пащенко Є.М. (Загреб, Хорватія)

Проблеми становлення хорватської україністики в ХІХ ст.

Стаття розглядає основні етапи у формуванні вивчення української мови і літератури у хорватській філології. Виділено головні періоди у ХІХ сторіччі. Інтерес до України пов'язаний із національним відродженням хорватів до середини ХІХ сторіччя. У другій половині сторіччя починаються переклади з української, наукове осмислення матеріалу як база науки про Україну. Проблеми становлення цієї науки спричинені міфом про слов'янську єдність, труднощами у розвитку української культури. Колоніальна політика імперської влади нав'язувала свою термінологію.

Ключові слова: Хорватія, Україна, Тарас Шевченко, україністика, Харамбашич, Ягич, українсько-хорватські зв'язки.

Статья рассматривает основные этапы в формировании изучения украинского языка и литературы в хорватской филологии. Выделено главные периоды в ХІХ веке. Интерес к Украине связан с национальным возрождением хорватов до середины ХІХ века. Во второй половине столетия начинаются переводы с украинского, научное осмысление материала как база науки о Украине. Проблемы становления этой науки вызваны мифом о славянском единстве, трудностями развития украинской культуры. Колониальная политика имперских властей навязывала свою терминологию.

Ключевые слова: Хорватия, Украина, Тарас Шевченко, украинистика, Харамбашич, Ягич, украинско-хорватские связи.

The article examines the basic stages in forming of study of Ukrainian and literature in Croatian philology. Main periods are distinguished in XIX century. Interest to Ukraine is related to the national revival of Croats to the middle of XIX of century. In the second half of century translations from Ukrainian, scientific comprehension of material as science base begin about Ukraine. The problems of becoming of this science are caused by a myth about Slavic unity, difficulties of development of the Ukrainian culture. The colonial policy of imperial authorities imposed the terminology.

Key words: Croatia, Ukraine, Taras Shevchenko, Ukrainian studies, Harambasic, Jagic, Ukrainian-Croatian relations.

Осмилення української мови і літератури в Хорватії упродовж XIX ст. відбувається як у рамках процесу національного розвитку в хорватському середовищі, так і відповідно до загальних тенденцій, що прослуховуються в типологічно споріднених слов'янських культурах. Хорватський народ входив у модерну добу своєї історії за досить несприятливих умов. Після падіння в кінці XVIII ст. багатовікової домінації венеціанської влади і приєднання Венеції до Австрії остання продовжувала політику роз'єднання хорватських земель. Саме ідеал національної консолідації стане одним з провідних у хорватському політичному житті, що невпинно стикатиметься з претензіями інших держав на хорватські території. Так, вже на початку XIX ст. приморські та інші хорватські землі опинилися під французькою владою, що вже 1808 р. ліквідувала самостійність Дубровника як незалежну щодо інших республіку. Створена Іллірійська провінція адміністративно відмежовувала приадриатичні та інші регіони від хорватських земель. Політику розподілу продовжувала і відновлена після падіння наполеонівської Франції австрійська влада. Оскільки прагнення до національної незалежності визначалося владами держав, до яких Хорватія входила на федеративних або інших правах політичною зрадою, хорватські політики, патріоти, культурні діячі шукали різні форми легалізації своєї діяльності.

Проблема національного відродження вела, зокрема, і до ідентифікації власної національної самобутності, що давало поштовх розвитку суспільних наук. Перший етап становлення хорватської філології у XIX ст, а відтак у перспективі й славистики, був пов'язаний і з прагненням пізнання окремих слов'янських народів, в яких вбачалися споріднені особливості. На шляху до розвитку науки однією з великих перепон була вкрай низька економічна розвиненість, коли Хорватія вважалася однією з найбільш відсталих у тодішній Габсбурзькій монархії. Проте хорватська політична еліта у своїй діяльності не піддавалася занепаду, звертаючись, зокрема, і до історичного минулого, надихаючись ідеєю про існуючі державність у минулому і про потребу її відродження.

Одна з характерних особливостей, присутня в усіх епохах хорватського духовного життя, – славізм, тобто актуалізація ідеї слов'янської єдності, намагання міфологему про слов'янську спільність перетворити в політологему як засобу вирішення національних проблем, – упродовж XIX ст. досягає одного з своїх апогеїв. Ідея необхідності слов'янського єднання пронизують хорватську політичну й особливо культурну думку упродовж цілого XIX століття. Проте хорватський славізм стикався і з проблемами відносин з конкретним слов'янським сусідством - сербським. Крім прагнення до консолідації югослов'янських народів, постійним було усвідомлення щодо ущемлення хорватських національних інтересів у питаннях національного осамостійнення, де

угорською, австрійською владами присутність сербського населення на хорватських землях використовувалася з метою посилення хорватсько-сербського протистояння як загрози хорватського державного осамостійнення. Також однією з проблем відносин з сербським сусідом було вирішення історичних прав на землі Боснії й Герцеговини. Ці проблеми безперервно визначали характер хорватсько-сербських відносин упродовж XIX ст., аж до розпаду австро-угорської монархії в 1918 р. [5, 130].

В окреслених політичних умовах, а також під впливом інших факторів, зокрема німецького романтизму, французької політичної думки з наголосом на державності, панславізму з його глорифікацією слов'янської величчя й спорідненості слов'ян, у Хорватії на початку XIX ст. виникає культурний рух відомий як *іліризм*. Він, зокрема, наголошував на ідеї слов'янської рівноправності, що в окремих проявах зближувало хорватський славізм *ілірицізм* з українським славізмом кириломефодіївців. Слов'янська взаємність доби романтизму давала поштовх для пошуків спільного з іншими слов'янськими народами, в чому особливу роль відігравали і тодішні філологи, перші славісти, які ознайомили з національними культурами. Саме в цей час започатковується фольклористика як відображення „душі народу”, але й конкретного народу [3]. Таким чином, усна народна творчість у записах збирачів була одним з перших факторів пізнання інших слов'янських народів, ствердження спорідненості, в даному разі хорватського народу з іншими, в тому числі й з українським.

Пізнання України, а відтак і її літератури, мови, історії та культури здійснюється у Хорватії упродовж XIX ст. поступово – від захоплення слов'янством у добу романтичного славізму до усвідомлення реального стану дисгармонійності відносин між слов'янськими народами. Зокрема, з часом свою роль відіграватиме і згадана вище проблема міжслов'янських відносин на югослов'янському просторі, коли статус України щодо іншого слов'янського фактору – російського – поступово сприйматиметься як близький хорватам у порівнянні з прагненнями хорватських поборників національної ідеї. Проте осмислення України як конкретного слов'янського суб'єкту відбуватиметься уповільнено, що позначалося й на становленні хорватської україністики.

Проблема розвитку україністики в Хорватії у XIX ст., коли формуються науки, школи пов'язана в широкому розумінні з двома гальмуючими факторами. Першим був хорватський славізм як апологія слов'янської спільності, що сприймалася ледь не обов'язковою нормою слов'янської ідеї. Таке осмислення слов'янства мало у хорватів глибоке коріння й виявляло себе у попередніх культурних епохах у різних формах ренесансного, барокового славізму. Виступаючи як джерело натхнення письменникам, що, зокрема, відображено у творах дубровницьких гуманістів, славізм у формі політичної ідеї не вів до бажаних ідеалів, що уособлює доля Юрая Крижанича [Про це: 2, 386-392]. Наслідки перетворення міфологеми про слов'янську єдність на політологу позначилася й на історичних долях хорватів, які в XIX ст., саме в період іліризму, свідомо вирушили на нормування хорватської літературної мови на базі спільного з сербами діалекту – з метою югослов'янської консолідації, що, до речі, не знайшло схвального ставлення ні з боку сербів, ні з боку словенців. Апологія славізму як обов'язкової спільності позначалася й на розрізненні

* Див. про це, зокрема: Pašenko, Jevgenij. Ukrajinsko-hrvatске književne poredbe. Split: Književni krug, 2010, S. 105-144.

українського імені, мови від російської, що упродовж XIX ст. сприймалося як ідентичні назви одного слов'янського кореня.

Другою перепороною була великодержавна політика, яка не давала можливості національного самовиразу української філології, нав'язувала закордонній славистиці свої бачення України та її культури не як самостійної слов'янської цілості, а відповідно до відомих понять окраїни, Малоросії і т.п. Зазначені фактори супроводжували розвиток хорватської славистики упродовж XIX ст., по-різному відобразилися у працях хорватських філологів.

В той же час перший етап, який умовно охоплює першу половину XIX ст. і пов'язаний з актуалізацією слов'янства, сам по собі ніс і неминуче пізнання української інформації. Прагнучи зміцнити національну свідомість власного суспільства, хорватські іллірійці ознайолювали громадськість з слов'янськими літературами, особливо західних і південних слов'ян. Звідти вони дізнавалися і про українську культуру. Іншим джерелом була російська інформація, де хорватські *будителі* національної свідомості невпинно стикалися саме з російською (слов'янофільською) інтерпретацією українського питання. Отримувати інформацію безпосередньо з українських джерел було складніше. Проте пізнання російських джерел не могло не позначитися на пізнанні України, перш за все її мови. Вона ідентифікується в хорватських діячів літератури, культури під назвою з російських інтерпретацій а саме – як *malorusko narječje*.

Українські народні пісні, разом з іншими, потрапляють в поле зору хорватських іллірійців, зокрема і завдяки діяльності славистів українського походження. „Російські культурні емісари, які прибували в хорватські краї, були найчастіше українського походження”, - зазначає Александар Флакер [4, 85]. З ними пов'язані і перші кроки хорватських іллірійців, перш за все С. Враз та інших, що діяли на ниві слов'янських культур з початку 1840-х років. Перебуваючи в хорватських краях, слависти з Росії привозили й книжки з українським матеріалом. Станко Враз називає професора Харківського університету Срезневського *українським солов'єм*, від Осипа Боденського він отримував книги й українською мовою. Отже, фольклор був першим інформативним матеріалом в ідентифікації України.

Другим, після усної літератури, компонентом у процесі національної ідентифікації виступає література, представлена в Хорватії вищим проявом українського письменства – творчістю Тараса Шевченка, про якого хорватська наукова громадськість поступово дізнається як безпосередньо з книг, отриманих з України, так і завдяки посередництву інших слов'янських літератур.

Крім Шевченка, уявлення про Україну формувалися і завдяки ознайомленню з творами Гоголя з його першого, тематично українського, періоду творчості. „Гоголь у хорватську літературну свідомість входить перш за все як автор *малоруських* або *русинських* оповідань”, - констатує Александар Флакер [4, 87].

Наступним чинником формування уявлень про Україну була історія, в першу чергу захопленість українським козацтвом, яка приходить з пізнанням творчості Шевченка і особливо Гоголя. Ці уявлення остаточно формуються з середини XIX ст., коли в Хорватії дізнаються з німецьких перекладів про Гоголя як автора оповідань на українську тему, де наголошується, що йдеться про *малоруське народне оповідання*. Пізніше, в 1855 р. публікується хорватський переклад Тараса Бульби з зазначенням перекладачем, що йдеться про *оповідання з старорусинського життя*. Наголошено

також, що прагнення перекладача – перш за все ознайомити хорватського читача з історією спорідненого українського народу [4, 88].

Таким чином, перша половина XIX ст. може бути охарактеризована як поступове створення уявлень хорватської громадськості про Україну, її мову, фольклор, історію. Незважаючи на ускладнення, обмеженість інформації, труднощі розвитку безпосередньо української культури, створювалася інформативна база, світогляд щодо України. Все разом становило перший етап формування хорватської україністики – інформативний.

Друга половина XIX ст., зокрема з 60-х і до 80-х років характеризується налагодженням контактів з українською мовою, що виявляється у перекладах безпосередньо з українських джерел [1, 205-223].

Вельми показовим для характеристики хорватського сприйняття України є той факт, що перший в Хорватії переклад поезії Шевченка, опублікований 1863 року, був водночас і першою публікацією безпосереднього перекладу поезії українського письменника на південнослов'янських землях. Показовим є і те, що переклад здійснив провідний хорватський письменник Аугуст Шеноа, який опублікував переклад символічного віршу *Розрита могила*.

Свідченням ставлення до української літератури і особливо до Шевченка є й діяльність Аугуста Харамбашича, який свій перший хорватський переклад Шевченка починає 1871 року і займається цим упродовж всього життя. Хорватський поет можливо найповніше з усіх південнослов'янських шанувальників Кобзаря переклав його творчість, в першу чергу великі епічні форми. Його невтомна діяльність виразилося виданням книги перекладів (1887). Ця публікація, здійснена авторитетною установою, якою була Матица хорватська, становила надовго чи не єдине найповніше, самостійне, книжне видання творів українського поета серед південних слов'ян [6]. Але і після видання книги Харамбашич продовжував публікувати переклади, які виходили в хорватській періодиці аж до кінця XIX ст.

У 80-х роках пізнавально-ідентифікаційний процес, який рухався до формування національного образу України, відбувався в хорватському українознавстві через фольклор, літературу, представлених, крім творчості Шевченка, перекладами Марка Вовчка (перші переклади з 1869 р., книжкове видання 1889 р.), Юрія Федьковича, а також публікаціями з минувшини та, в міру можливості, сучасного на тоді стану в літературному житті. Осмислення української культури створювало підґрунтя для започаткування українознавчих студій. Важлива роль у цьому належала, зокрема, Аугусту Харамбашичу, який, крім перекладів, опублікував і окремі роздуми, зауваження про українську літературу, а також іншим представникам хорватської літератури, філології.

Поступове звільнення від романтичного славізму відбувалося й усвідомленням української історичної долі, її становища в Російській імперії, що вело до виникнення в хорватському інформативному фонді поглиблення знань про українську культуру. Цей процес простежується вже з 60-х років, тобто першого перекладу Шевченка, посилюється в 70-х рр. XIX століття.

Крім письменників як Харамбашич, Краньчевич, що перекладають, пишуть про творчість згадуваних українських письменників, коло представників хорватського українознавства, якими називаємо виявлення інтересу до України і перетворення його в цілеспрямовану, організовану науку, розширюється представниками інших дисциплін. Інтерес до України підтверджується і компенсується використанням джерел з інших слов'янських і неслов'янських культур, що стане постійною

особливістю розвитку цієї дисципліни. У публікаціях бачимо виразне прагнення відзначити національну особливість українців стосовно російської маси, усвідомлення природи панславізму як ідеології, що не давала чіткого, реального уявлення про стан недержавних народів, у чому український приклад був близький хорватським політичним прагненням. Помітна тенденція до констатацій про типологічної схожості окремих аспектів українського і хорватського реалізму. В аналізах літературного процесу присутні ноти доброзичливості, симпатії до народу України, її культури. Проте в осмисленні імені цієї культури і надалі відчутна дезорієнтація, зумовлена політичним статусом України, поділеною між двома імперіями. Відповідно в хорватському українознавстві вживаються терміни, що походять з України під Габсбургами (руська, ругенська, русинська, українська літератури) а також з під- російської України з її відомими денационалізаторськими назвами, які уникають автентичного імені України.

Російський антиукраїнізм відігравав подвійну роль щодо усвідомлення України за кордоном: з одного боку посилював прагнення зарубіжної, не підросійської славістики пізнати Україну, яка осмислювалася позитивно – як про інший, не тотожний російському слов'янський народ, з другого – примушував йти на компроміс з російськими догмами, що, зокрема, стосувалося тих славістів, які певною мірою залежали від російської науки. Також і надалі давав себе знати хорватський славізм, в якому українські прагнення до незалежності сприймалися як сепаратизм, що не відповідало ідеалам слов'янської консолідації, як її розуміли тодішні слов'янофіли. Це стосувалося такої особи як Ватрослав Ягич.

Відомий хорватський славіст у своїй діяльності був примушений перебувати між двома тодішніми центрами славістики – західним (Відень) та східним (Петербург), що розширювало коло його пізнань, до якого неминуче входила і українська проблематика. Дивлячись з західних позицій, Ягич був більше схильний до підтримки україністики, хоча і там проблема польсько-українських відносин давалася взнаки. Але Ягич віденського періоду не уникав україністики і надавав їй підтримку, що, зокрема, виявилось в його співробітництві з Іваном Франком, який працював в його семінарі над докторською тезою. Тим самим Ягич поділяв позиції тодішніх провідних славістів, що не сприймали російський антиукраїнізм. Проте, перебуваючи в колі безпосередньо російської державності та науки, Ягич примушений був рахуватися з офіційними російськими догмами. В той же час, знаходячись у безпосередньо українському середовищі, спілкуючись з українцями, особливо вченими, з якими підтримував тривалі творчі зв'язки, хорватський славіст європейського рівня неминуче включував Україну в коло своїх порівнянь як складову частину славістики. В його працях, присвячених питанням слов'янської філології український матеріал, українські автори обов'язково присутні. Також Ягичу належить прагнення зробити окреме дослідження з української мови, яке залишилося в рукописі, але засвідчує ще одне підтвердження діяльності Ватрослава Ягича як україніста. Як філолог, хорватський вчений зробив свій внесок у презентацію української теми в тодішній не лише хорватській, а й європейській славистиці. Його праці, наукова діяльність, де різною мірою представлена українська тема, становили новий етап у розвитку хорватської україністики. В той же час, як політична людина Ягич був проти української незалежності, яка, за його переконаннями, могла б зашкодити слов'янству.

Хоча і далі стискувана обмеженнями політичного характеру, україністика виборювала, підтверджувала своє право і місце в європейській славистиці, в чому

хорватський філолог має відповідні заслуги. Проте політичний фактор, який неминуче супроводжує розвиток україністики, позначався на його переконаннях. Також давав про себе знати і типово хорватський славізм, виразником якого був і Ягич, що, зокрема, виявлялося в стриманому ставленні до ідеї української самостійності.

Проте, крім діяльності Ягича, що найбільше працював за межами батьківщини, безпосередньо в хорватській філології не вгасав інтерес до України, міцніло переконання про спорідненість двох слов'янських народів. І далі робляться спроби представити українську літературу, у дефініції якої, хоча й зустрічаються назви, нав'язані тогочасними імперськими режимами (ругенська або малоруська мова, література), загальне ставлення з боку хорватів до України відзначалося доброзичливістю, з наголошенням на необхідності ближчого ознайомлення з літературою того народу.

Відзначені контури етапів формування україністики в хорватській філології упродовж XIX ст., в цілому, притаманні й іншим національним славістичкам. Хорватська славістика поступово опановувала українським матеріалом, усвідомлювала образ України як одного з слов'янських народів. На шляху створення хорватської україністики стояли ті ж проблеми, що і в інших науках – імперська інформація, що гальмувала автентичне уявлення про Україну, що позначилося і на вживанні неадекватної термінології. Проте, в хорватському середовищі було досягнуто помітних результатів, особливо в перекладі української класики і поступовому науковому осмисленні української мови і літератури.

В подальшому вивченні хорватської україністики особливої уваги заслуговує комунікація між західноукраїнським осередком у Львові, зокрема НТШ і хорватськими, особливо Матицею хорватською, окремими українськими і хорватськими вченими, що, нажаль ще недостатньо вивчено.

Наступне, XX ст. виводить на новий, вищий рівень розвиток хорватської україністики, що потребує окремого висвітлення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Библиографија // Hrvatska/Ukrajina. Kulturne veze od Jadranka do Dnjepra. Dvojezično hrvatsko-ukrajinsko izdanje / Priredio Eugen Paščenko. – Zagreb, 1996;
2. Пащенко Є.М. У витоків хорватської україністики: Юрай Крижанич // Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур. Пам'яті академіка Леоніда Булаховського: Зб. наук. праць. – Вип. 11;
3. Слов'янська фольклористика. Нариси розвитку. Матеріали. – К., 1988;
4. Flaker A. Ukrajinska književnost u Hrvatskoj. Bilješke uz građu iz XIX stoljeća // Hrvatska/Ukrajina. Kulturne veze od Jadranka do Dnjepra. Dvojezično hrvatsko-ukrajinsko izdanje / Priredio Eugen Paščenko. – Zagreb, 1996;
5. Macan T. Hrvatska povijest. Pregled. – Zagreb, 1995;
6. Taras Ševčenko. Pjesničke pruiipovijesti / Preveo i uvodom popratio August Harambašić. – U Zagrebu: Naklada Matica hrvatske, 1887. – 188 s.

Переломова О.С. (Суми, Україна)

Семантичне наповнення концептів «самотність» і «одинокство» в українському і російському художніх дискурсах

У статті досліджується концепт «самотність», його семантичне наповнення в художніх текстах української та російської літератур. Автор розглядає концепт як об'єкт творення, яке містить у собі різноманітну інформацію, що розкривається в контексті художнього твору.